

CA'FER b. MANSÜRÜ'L-YEMEN

(جعفر بن منصور اليمن)

Ebû'l-Kâsım Ca'fer b. el-Hasen
b. Ferah (Ferec) b. Havşeb
(ö. 360/970 [?])

Tanınmış İsmâîlî müellifi.

266 (879) yılında İmam Hüseyin b. Ahmed tarafından İsmâiliyye'yi yaymak maksadıyla Küfe'den Yemen'e gönderilen, daha sonra bu hususta yaptığı başarılı çalışmalarından dolayı "Mansürü'l-Yemen" unvanını alan İbn Havşeb'in oğlu olup Yemen'de doğmuştur (W. Ivanow'a göre ise İbn Havşeb'in torunu yahut torununun oğlu olmalıdır, bk. *Ismaili Literature*, s. 21). Hüseyin b. Ahmed'in ölümünden sonra oğlu Ubeydullah el-Mehdî, İbn Havşeb'e bir mektup göndererek kendisinin Ali neslinden gelen meşrû İsmâîlî imamı olduğunu belirtmişti (286/899). Metni Ca'fer b. Mansürü'l-Yemen'in *el-Ferâ'iz ve hudûdü'd-dîn* adlı eserinde yer alan bu mektup üzerine İbn Havşeb yeni imama bağlandı ve onun hizmetinde çalıştı. Vefat edince (302/914-15) Ca'fer dışındaki oğulları İsmâiliyye'den uzaklaştılar. Ca'fer babasından sonra, Yemen İsmâîlî devletinin liderliğini üstlenen Abdullâh b. Abbas eş-Şâverî ile anlaşamayan ağabeyi Ebû'l-Hasan'ın davranışlarından huzursuz olduğu için Yemen'i terketti ve Tunus'taki Mehdiye'ye gitti (322/934). Bu sırada Ubeydullah el-Mehdî ölmüş, yerine oğlu Kâim-Biemrillâh imam olmuştu. Yeni imamdan büyük ilgi gören Ca'fer, çok geçmeden İsmâiliyye'nin en büyük âlim ve dâî'lerinden biri oldu; Fâtımîler'in Mağrib'de Hâricî Ebû Yezîd en-Nükkârî ile mücadelelerinde aktif rol oynadı. Muiz-Lidînillâh zamanında "Seyyidü'l-ulemâ ve'l-fukahâ" unvanı ile taltif edilerek malî bakımdan da desteklendi. Ca'fer'in 360 (970) yılı civarında öldüğü tahmin edilmektedir.

Eserleri. Ca'fer b. Mansürü'l-Yemen'in bir kısmı babası İbn Havşeb'e de nisbet edilen ve hemen hepsi İsmâîlî akaidiye ilgili olan yirmi kadar eserinden bazıları şunlardır: 1. *Kitâbü'l-Keşf*. Kur'an âyetlerinin aşırı batinî yorumlara tâbi tutulduğu bu eserde "et-Tîn" Hasan, "ez-Zeytûn" Hüseyin, "Tür-i sînîn" Hz. Peygamber ve "el-Beledü'l-emîn" de Ali olarak te'vil edilmiştir. Eser R. Strothmann (London ve Bombay 1952) ve Mustafa Gâlib (Beyrut 1984) tarafından neşredilmiştir. 2. *Serâ'irü'n-nutakâ*². 3. *Esrârü'n-nutakâ*². Hemen hemen aynı konuları ele alan bu eserlerden ikincisi, ilkinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş nüshası olarak görünmektedir. Her ikisinde de Âdem, Nüh, İbrâhîm, Mûsâ, İsâ, Muhammed ve Muhammed b. İsmâîl gibi nâtık'ların te'villerine yer verilmiş, *Esrârü'n-nutakâ*² da ise Ca'fer es-Sâdık'ın ölümünden sonraki Şîî fırkaları da ele alınmıştır. Eserin bu kısmının metni ve İngilizce tercümesi *The Rise of the Fatimids* içinde (s. 81-106, 275-304) yayımlanmıştır. 4. *eş-Şevâhid ve'l-beyân*. Hz. Ali ile onun soyundan gelen imamların ve bunların tayin ettiği görevlilerin faziletleri hakkında âyetlerden ve Kur'an'daki peygamber kıssalarından delil gösteren bir eserdir. 5. *el-Ferâ'iz ve hudûdü'd-dîn*. Bazı kaynaklarda *Te'vilü'l-ferâ'iz* adıyla da anılan eser Yûsuf, Kehf ve Nûr sûrelerinin batinî te'villerini ve Ubeydullah el-Mehdî'nin imam olduktan sonra Yemen'e gönderdiği mektubu ihtiva etmektedir. 6. *er-Rîqâ' fi'l-bâtin*. Namaz, oruç, biatın yenilenmesi (tecdîdü'l-bey'a), da'vet* hiyerarşisi, imam, hüccet ve diğer mezhep görevlileri konularında yazılmış olan bu eser, diğer İsmâîlî yazarların bahsetmedikleri da'vet organizasyonu hakkında bilgi vermesi bakımından önem taşımaktadır. 7. *Te'vilü'z-zekât*. Eserde zekâtın batinî ve mistik yönü üzerinde durulmaktadır. 8. *Te'vilü sûreti'n-Nisâ*² (*Risâletü Te'vilü sûreti'n-Nisâ*²; son beş eserin yazma nüshaları için bk. Poonowala, s. 72-73). 9. *el-Feterât ve'l-kırânât*. *el-Cefrû'l-esved* diye de adlandırılan ve Hz. Ali'den gelen gizli bilgileri ihtiva eden eserde, 524'te (1130) kaybolduğu iddia edilen Fâtımî Halifesi Âmir-Biahkâmilâh'ın oğlu Tayyib'e atflarda bulunulması sebebiyle, kitabın Ca'fer b. Mansürü'l-Yemen'e ait olduğu konusunda şüpheler ileri sürülmüştür (bk. Ivanow, *Ismaili Literature*, s. 21). 10. *Te'vilü'l-hurûfi'l-mu'ceme* (bk. Poonowala, s. 73). 11. *Sîretü İbn Havşeb*. Yazara aidiyeti şüpheli olan bu risâle İdris İmâdüddin tarafından *Uyûnü'l-ağbâr*'da kullanılmış ve Heinz Halm'ın yaptığı Almanca tercümesi *Die welt des Orients*'te (XII [1981], s. 107-135) yayımlanmıştır. 12. *el-Âlim ve'l-ğulam*. İsmâiliyye'nin popüler bir tarzda ele alınıp tanıtıldığı bu eserin de Ca'fer'e nisbeti şüphelidir (bk. Ivanow, *Ismaili Literature*, s. 22; Poonowala, s. 74-75). 13. *Te'vilü emşâli'l-Kur'ân*. 14. *el-İsmü'l-a'zam*. 15. *Kaşâ'id* (eserlerin yazma nüshaları ve değerlendirilmeleri için bk. el-Mecdû', s. 138-

139, 187-188, 190-191, 265-269; Ivanow, *Ismaili Literature*, s. 21-22; Poonowala, s. 70-75).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Mâlik el-Yemânî, *Keşfü esrârü'l-Bâtiniyye* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Kahire 1357/1939, s. 39-42; İdris İmâdüddin, *Târîhu'l-hulefâ'i'l-Fâtimiyyîn bi'l-mağrib, el-Kismû'l-hâş min Kitâbi 'Uyûnü'l-ağbâr* (nşr. M. Ya'lâvî), Beyrut 1985, s. 78, 570-571; İsmâîl b. Abdurrahman Ecînî el-Mecdû', *Fehresetü'l-kütüb ve'r-resâ'il* (nşr. Ali Nakî Münzevî), Tahrân 1344 hş., s. 75, 134, 138-139, 186-188, 190-191, 240-241, 257, 260, 265-269, 278, 280, 296, 297; W. Ivanow, *A Guide to Ismaili Literature*, London 1933, s. 36; a.mlf., *The Rise of the Fatimids*, Calcutta 1942, s. 16, 18, dipnot 2, s. 275-304, metinler kısmı, s. 81-106; a.mlf., *Ismaili Literature*, Tahrân 1963, s. 21-22; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 34; Sezgin, *GAS*, I, 578-579; İsmail K. Poonowala, *Biobibliography of Isma'ili Literature*, Malibu-California 1977, s. 70-75; Hasan İbrâhîm Hasan, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtimiyye*, Kahire 1981, s. 483-488; Tâhâ el-Vellî, *el-Şarâmiya*, Beyrut 1981, s. 182-184; Henry Corbin, *Cyclical Time and Ismaili Gnosis*, London 1983, s. 170, dipnot 2; S. M. Stern, "Poems on the Rebellion of Abû Yazîd", *Studies in Early Ismâ'îlism*, Leiden 1983, s. 146-152; Husain F. Al-Hamdanî, "Some Unknown Isma'ili Authors and their Works", *JRAS* (1933), s. 370-371; Abbas Hamdanî, "Evolution of the Organisational Structure of the Fâtîmî Da'wah", *Ar.S*, III (1976), s. 89-91; H. Halm, "Dja far b. Mansûr al-Yaman", *El² Suppl.* (İng.), s. 236-237.

MUSTAFA ÖZ

CA'FER b. MÜBEŞŞİR

(جعفر بن مبشر)

Ebû Muhammed Ca'fer b. Mübeşşir
b. Ahmed es-Sekafî el-Kasabî
(ö. 234/848-49)Bağdat ekolüne bağlı
Mu'tezile kelâmcısı, fakih.

Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça yetersizdir. Bağdat'ta doğdu ve ömrünün çoğunu burada geçirdi. Kelâm ilmini Ebû Mûsâ el-Murdâr'dan öğrendi. Haşviyye'nin ileri gelenlerinden biri olan kardeşi Hubeş ve Cehmiyye'nin önemli âlimlerinden Bişr b. Gıyâs ile münazaralarda bulundu. İknâ kabiliyeti ve güzel hitabeti sayesinde Zeydiyye'ye mensup olan Âne (Fırat civarında bir bölge) halkını Mu'tezile mezhebine çevirdiği rivayet edilir. Darbimesellere konu olacak derecede zâhidâne bir hayat yaşadı. Siyasetin dışında kalmayı tercih ederek Halife Vâsik-Billah ile yakın adamı İbn Ebû Duâd'ın ısrarla yaptıkları kadılık tekliflerini ve gönderdikleri külliyyetli miktardaki ikramları kabul etmedi. Bağdat'ta öldü.

Kaynaklar, yazdığı eserlerin isimlerinin hareketle Ca'fer b. Mübeşşir'in tefris ve hadislerle meşgul olduğunu naklederse de onun asıl meşhur olduğu saha kelâm ve fıkıh ilimleridir. Kendisinden önceki Mu'tezile âlimleri âhîret hallerinin sadece nakille (sem') bilinebileceğini kabul etmelerine karşılık o aklın bu konularda da hüküm verebileceğini savunarak aklın itikad alanındaki sınır ve yetisini genişletmiştir. Kaynakların naklettiği bazı kelâmî görüşleri şöyledir: Ruh bilinen cevherlerden ayrı türde bir cevherdir. Allah bütün kâinatı idare etmesi anlamında her yeredir (Eş'arî, s. 157). İlahî irade insanı kötülük yapmaya ve inkâra zorlamaz; zira bir taraftan kötülük ve inkâr yasaklarken diğer taraftan kişiyi bunları yapmaya mecbur bırakmak ilâhî hikmete uygun düşmez. Bundan dolayı irade yöneldiği konuyu (mura) gerektirici değildir.

Ca'fer b. Mübeşşir de diğer Mu'tezile çoğunluğu gibi **rü'yettullah*** inkâr eder. Ona göre bazı sahâbîler, Ehl-i sünnet âlimlerince **rü'yet** için delil olarak gösterilen âyetteki (el-Kıyâme 75/23) **nazar** kelimesini "bakmak" mânâsına almayıp "ilâhî rahmeti beklemek" tarzında te'vil etmişlerdir, bu te'vili yapanlardan biri de Hz. Ali'dir. Kur'an levh-i mahfûzda yaratılmıştır. Bir şey aynı anda iki yerde bulunamayacağı için sayfalarındaki yazılar levh-i mahfûzdaki Kur'an'ın hikâye edilişinden ibarettir. Kur'an'ı okuyuş (te-laffuz) okuyanın fiili olup onun tarafından meydana getirilmiştir, yani mahlûktur. Kur'an cevher de araz da değildir. İnsanın fiil gücü (istitâat*) fiile teşebbüs-ten önce ve fiil ile birlikte kendisinde mevcuttur. Peygamberler yanılma veya unutma yoluyla günah işleyebilirler ve yaptıklarından sorumlu olurlar. Bir arpa tanesinin dahi kasten çalınması büyük günah sayılır. Zira kasten işlenen her günah büyüktür ve onu işleyen fâsıktır, mümin adını taşıyamaz (Hayyât, s. 64; Eş'arî, s. 271, 273). Hz. Ali Resûlullah'tan sonra insanların en faziletlisi olmakla birlikte Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın hilâfetleri meşrûdur; çünkü Hz. Peygamber Zâtüsselâsil Seriyyesi'nde ensar ve muhacirlerin faziletliileri dururken Amr b. Âs'ı kumandan tayin etmiştir. Cemal Savaşı'nda Ali haklı olmakla beraber kendisine karşı çıkan Talha, Zübeyr ve Âişe tövbe ettikleri için kendilerinden teberri* edilemez, fakat Muâviye ve Amr b. Âs'tan teberri etmek gerekir.

Ca'fer b. Mübeşşir büyük çapta Nazâm'ın tesiri altında kalmış, irade sıfatı

konusunda Bîşr b. Mu'temir'e, Kur'an'a dair görüşlerinde İbn Keysân el-Esamm'a, ulûhiyyet telakkisinde de Ebû'l-Hüzeylel-Allâf'a katılmıştır. Onun büyük günah hakkında yaptığı tarif Mu'tezile adına kaydedilen üç görüşten birini oluşturmuştur. Ca'fer b. Mübeşşir **halku'l-Kur'an*** meselesinde Ehl-i sünnet'in görüşüne yaklaşmış, imâmet noktasında ise Zeydiyye'ye ait fikirleri savunmuş, bu sebeple görüşlerine uyanlar Ebû'l-Hüseyn el-Malatî tarafından bu mezhebin fırkaları arasında gösterilmiştir (et-Tenbîh, s. 34). Kaynakların hemen hepsi Ca'fer b. Mübeşşir'in Bağdat Mu'tezilesi ileri gelenlerinden olduğunda ittifak ettiği halde Muhsin el-Emin kendisini Şii bir âlim olarak tanıtmaya çalışmıştır (A'yânü's-Şi'a, IV, 138). Onun bu tahmini Ca'fer b. Mübeşşir'in Hz. Ali hakkındaki görüşlerinden kaynaklanmış olmalıdır. Ca'fer b. Mübeşşir'in yazdığı eserlerin listesinden anlaşıldığına göre bilgi teorisinde Câhiz'i, iman-amel ilişkisinde İbn Şebîb'i ve yaratma konusunda Burghus'u tenkit etmiş, "lutuf" nazariyesini benimseyenleri reddetmiştir.

Ca'fer b. Mübeşşir'in itikadî görüşlerini benimseyenlere Ca'feriyye denilmiştir. Onun görüşlerine katılanların büyük bir yekün teşkil ettiği nakledilmekle beraber bunların kimlerden ibaret olduğu hakkında fazla bilgi mevcut değildir. En meşhurları arasında Ebû'l-Hüseyn el-Hayyât, Ebû Mücâlid Ahmed b. Hüseyin el-Bağdâdî ve Ebû Ca'fer Muhammed b. Abdullah el-İskâfî sayılabilir (İbnü'l-Murtazâ, s. 85; Ahmed Emîn, III, 79). İbnü'r-Râvendî, Kadî Abdülcebbar, Abdülkahir el-Bağdâdî ve Şâhîr b. Tâhir el-İsferâyînî Ca'fer'in görüşlerini tenkit edenler arasında yer alır.

Dikkat çekici bazı fıkıhî görüşler ileri süren Ca'fer b. Mübeşşir'in bu alanda Zâhirîler'in metoduna yakın bir anlayışa sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre fıkıh sahasında Kur'an ve Sünnet'in zâhirine ve icmâa uymak gerekir, re'y ve kıyasla hüküm vermek isabetli değildir. Ashabın şarap içene had cezası uygulanacağı hususunda icmâa etmeleri hatalıdır. Zira onlar bu konuda nassa değil kendi reylerine dayanmışlardır. Böylece Ca'fer bu meselede Hâricîler'in Necedât fırkasıyla aynı görüşü paylaşmış bulunmaktadır. Yine ona göre üç türlü ülke vardır: Dâr-ı imân, dâr-ı küfr ve dâr-ı fık. Bu taksim dikkate alındığı takdirde Abbâsî idaresi altındaki topraklar dâr-ı fık kavramına uygun düşmektedir.

Eserleri. Ca'fer b. Mübeşşir'in kaynaklarda isimleri zikredilen, ancak hiçbir günümüze kadar ulaşmayan eserleri şunlardır: A) **Kelâma Dair Eserleri**. *Kitâbü'l-Hikâye ve'l-mahkî*, *Âlâ Aşhâbi'l-ma'ârif 'ale'l-Câhiz*, *el-Hücce 'alâ ehli'l-bida'*, *Me'âni'l-aşbâr ve şerhuhâ*, *Âlâ Aşhâbi'l-lutf*, *el-Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehy 'ani'l-münker*, *Naşzu Kitâbi İbn Şebîb fi'l-ircâ'*, *el-Yâkin 'alâ Burğûs fi'l-mahlûk*, *Kitâbü't-Tevhîd 'alâ eş-nâfi'l-Müşebbihe ve'l-Cehmiyye ve'r-Râfîzâ*, *Ma'rifetü'l- hücece*. B) **Fıkıh ve Tefsire Dair Eserleri**. *el-Eşribe*, *es-Sünen ve'l-ahkâm*, *el-İctihâd*, *et-Taḥâre*, *Kitâbü'l-Ḥarâc*, *el-İcmâ' mâ hüve*, *'Alâ Aşhâbi'l-kıyâs ve'r-re'y*, *Kitâbü'd-Dâr*, *Kitâbü'l-Âşâr el-kebir*, *en-Nâsiḥ ve'l-mensûḥ*, *'Alâ Aşhâbi'l-ḥadîs*.

BİBLİYOGRAFYA :

Hayyât, *el-İntişâr*, s. 63-64, 68; Eş'arî, *Ma-kâlât* (Ritter), s. 157, 230, 271, 273, 337, 415, 464, 588, 600; Malatî, *et-Tenbîh ve'r-red*, s. 34, 38; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 208; Kadî Abdülcebbar, *el-Muḡnî*, IV, 214; IX, 12; XVII, 298; Bağdâdî, *el-Farḡ* (Abdülhamîd), s. 168-169; a.mlf., *Üşûlü'd-dîn*, s. 168, 256; Hatîb, *Târîḡu Bağdâd*, VII, 162; İsferâyînî, *et-Teb-şîr* (Kevserî), s. 47; Safedî, *el-Vâfi*, XI, 156; İbnü'l-Murtazâ, *Ṭabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 76, 77, 85; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 121; Ahmed Emîn, *Ḍuḡa'l-İslâm*, Beyrut 1351-55/1933-36, III, 79, 148; W. Montgomery Watt, *İslâm Dü-şüncesinin Teşekkül Devri* (trc. E. Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981, s. 281; A'yânü's-Şi'a, IV, 138; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, I, 125; A. N. Nader — J. Schacht, "Dja'far b. Mubashshir", *El²* (İng.), III, 373.

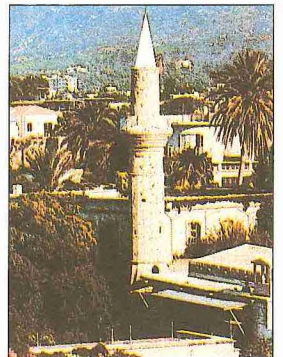

EMRULLAH YÜKSEL

CÂFER PAŞA CAMİİ

Kıbrıs Girne'de
XVI. yüzyıla ait cami.

Ağa Câfer Paşa Camii adıyla da anılan yapı, Kıbrıs Beylerbeyi Câfer Paşa tarafından XVI. yüzyıl sonunda yaptırılmıştır. 1008 Muharreminde (Ağustos 1599) düzenlenen vakfiyesinde camiye Kıbrıs-

Căfer
Paşa
Camii -
Girne /
Kuzey
Kıbrıs
Türk
Cumhuriyeti